

some subjects for curriculum the future engineering teachers technological and professional faculty of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University. The success realization of the model depends on the appropriate application at each stage of the implementation of adequate methods and techniques of student studying and practice, observing didactic principles; systematic application in professional orientation educational material; interdependence interdisciplinary connections; activity and consciousness of students on the basis of the developed technique studying the historical experience in system engineering teachers education.

Key words: historical experience, engineering teachers, simulation, special course, training system.

УДК 378.147:37

Левченко Я.Е.

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Статтю присвячено обґрунтуванню концепції професіоналізації, в яких виокремлюються такі аспекти, як професійна орієнтація й професійне самовизначення; професійний відбір і професійна придатність, що визначають формування професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця.

Ключові слова: професіоналізація, орієнтація, самовизначення, відбір, придатність, особистість, професійна спрямованість.

Серед різноманітних видів соціальної діяльності людини значна увага надається професійній, котра утворює основну форму активності суб'єкта і дає можливість задовольнити свої потреби, розкрити свої здібності, затверджувати себе як особистість. Професійна діяльність визначає сутність свідомого життя людини, в якій професія становить основну, найсуттєвішу, цілеспрямовану його частину. На думку О. Лазурського, відповідна професія надає всьому обрисові людини значну виразність і закінченість [4, с. 121]. Тому особливої значущості у період соціально-економічної та політичної перебудови суспільства в Україні набуває проблема формування у молоді професійної спрямованості особистості, що має стати "стрижнем" навчально-виховної діяльності і сприятиме свідомому вибору професії.

Серед психолого-педагогічних досліджень виділяються праці методологічного характеру, котрі мають значення для психології і педагогіки у цілому, теоретичні й емпіричні праці, в яких розглядаються окремі напрями професійного становлення особистості, що виокремлюється як цілісний процес формування професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця.

У межах комплексних досліджень професійного розвитку особистості розробляються різні психологічні концепції професіоналізації, в яких використовуються такі ключові поняття, як "професійна придатність", "професійна компетентність", "професійна спрямованість", "професійна майстерність". Проведений аналіз наукових праць (О. Борисова, Е. Зеєр, Є. Климов, Т. Кудрявцев, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, Ю. Поваренков, А. Сейтешев, В. Семиченко, В. Слободчиков, О. Фонарьов, В. Шадриков) дозволяє зробити висновок, що більшість концепцій орієнтовані на таку модель професіоналізації, котра досліджує тільки пристосування людини до професійних вимог; в інших – не враховується активна роль суб'єкта професіоналізації.

Мета статті – проаналізувати роль професіоналізації як фактора формування професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця.

Взагалі всі питання, що присвячені проблемі професіоналізації, можна звести до таких основних напрямів: професійна орієнтація й професійне самовизначення; професійний відбір і професійна придатність; вивчення окремих аспектів особистості у процесі її професійного становлення (зміна ціннісних настанов, мотивів, інтересів, особистісних якостей у процесі навчання, адаптації); цілісний процес професійного становлення особистості. Все це безпосередньо впливає на процес формування професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця.

Під професійним самовизначенням розуміють або вибір професії, що відбувається у старшому шкільному віці, або форму самовизначення особистості у цілому. Якщо кожна людина за своїми індивідуальними і професійно значущими здібностями найоптимальніше підходить до однієї єдиної професії, то професійний вибір є процесом, в якому або сам індивід, або профконсультант визначають індивідуальну диспозицію психічних або фізіологічних якостей і співвідносять її з диспозиціями вимог різних професій.

Слід підкреслити, що на шляху до розробки динамічної схеми спрямованості особистості вітчизняними психологами в 20-30 роки ХХ століття зроблено внесок у теоретичні й практичні дослідження з наукової організації професійної орієнтації і професійного відбору у межах психотехніки, що була різновидом прикладної психології. В руслі психотехніки бурхливий розвиток одержала професіографія – опис психофізіологічних характеристик, котрі необхідні для зростання ефективності роботи з окремих професій. Розповсюдження психотехніки надає поштовх до вирішення проблеми професійної спрямованості молоді, оскільки саме у період до початку 30-х років (перший етап розвитку психотехніки в СРСР) центральною проблемою психотехніки була проблема професійного відбору, котра пов'язувалась з необхідністю вивчення таких професійно важливих якостей як інтереси і схильності (С. Василевський, М. Рибніков).

На початку 30-х років проблема професійного відбору переходить у проблему підготовки робітничих кадрів для швидко розвиваючої промисловості. Розгляд психологами професійної придатності (С. Геллерштейн, О. Болтунов) включав у себе наявність таких професій, "придатність" до яких визначалась не тільки "формально-психічними потенціями людини" (пам'ять, увага, моторика), які можуть змінюватись під впливом професійної спрямованості особистості, а й "тенденціями" (інтереси, схильності).

Досвід вивчення виробничо-трудоваї спрямованості молодих робітників дозволив науковцям (П. Березін, В. М'ясищев) виокремити критерії типології робітничої молоді: соціальність, активність, культурно-побутову організованість, культурний рівень і спрямованість. Профорієнтація пов'язувалась з такою освітою, яка сприяє активному формуванню професійних інтересів і схильностей молоді у відповідності з її особистісними особливостями. У цей період важлива роль у формуванні професійної спрямованості молоді відводилась трудовій школі, оскільки результатом професійної освіти повинно бути "зрощування знань про необхідні суспільству професії з особистою спрямованістю школяра" (О. Болтунов, О. Щербаков).

Позиція психологів до психотехніки у цілому і до вільного вибору професії не виключала загальних методологічних й теоретичних недоліків, що було пов'язано зі зловживанням тестами, за допомогою яких після проведення експерименту визначався рівень розумового розвитку і здібностей учнів, їхня професійна придатність. Остаточо всі психометричні лабораторії були закриті після постанови "О педологических извращениях в системе Наркомпросов" (1936р.), і тільки на початку 60-х років у зв'язку з підвищенням інтересу виробничої практики до проблем професійного відбору і професійної придатності психологи повертаються до питання професіоналізації.

Новий етап у розвитку досліджень, присвячених вивченню і вихованню професійної спрямованості шкільної молоді (40-50 роки), дає можливість вперше розкрити зміст професійної спрямованості, виокремити такі її компоненти, як інтерес і схильність до діяльності, з'ясувати роль індивідуальних особливостей школярів. На думку

науковця В. Крєвневича, професійна спрямованість характеризується, перш за все, виборчим ставленням до професії, тобто професійними інтересами; діяльністю у відповідному напрямку і схильністю до цього виду діяльності; ставленням до проблеми вибору професії, мотивами цього вибору. Аналіз цих "параметрів" дозволяє дати об'єктивну характеристику професійній спрямованості школярів [2].

У дослідженнях цього періоду розглядаються питання престижу професій, мотиви вибору їх молоддю, вплив сімейних традицій на формування професійних інтересів. Для розкриття психічного обриса особистості льотчиків, їхньої професійної спрямованості науковці К. Платонов і Л. Шварц пропонують з'ясувати: мотиви, що визначають спрямованість особистості; біологічні особливості, що визначають темперамент і задатки; конкретні суспільно-історичні умови, в яких розвивається особистість; індивідуально-психологічні риси (характер); здібності, що розкриваються на підставі задатків. Акцентуючи увагу на тому, що професійна діяльність особистості визначається потягами, бажаннями, інтересами, схильністю, ідеалами, світоглядом, переконаннями, науковці наголошують: "Питання про спрямованість особистості – це питання про настанови, інтереси, ідеали людини, мотиви її діяльності". Але найвищою формою вираження спрямованості особистості психологи вважають "усвідомлений ідеал" і переконання [9, с. 155].

В 60-х роках проводяться соціально-психологічні дослідження (М. Левітов, М. Макаров, В. М'ясищєв, К. Платонов, А. Сейтєшев, М. Федєнко) з вивчення спрямованості особистості з метою виявлення взаємозалежності між рівнем світогляду і розвитком потреби у праці, розвитком професійно-трудова інтересів серед різних категорій молодих робітників заводів. Така позиція науковців до характеристики трудової спрямованості дозволила визначити загальну структуру особистості, в якій спрямованість характеризує соціальну і моральну її цінність. А головне те, що була встановлена залежність мотивації від умов трудової діяльності, що дозволяє розглядати професійну спрямованість не у вигляді статичної схеми, котра зводила її до механічної суми внутрішніх спонукань, а у вигляді динамічної схеми, в якій спрямованість виступає у єдності з об'єктивними умовами її усвідомленими цілями діяльності. Головний недолік досліджень проблеми виховання професійної спрямованості робітничої молоді полягав у тому, що не було чіткого уявлення структури професійної спрямованості, вікової динаміки розвитку цієї структури, не виявлені оптимальні умови формування професійної спрямованості на різних вікових етапах.

У 70-ті роки проблема формування професійної спрямованості шкільної молоді залежно від характеру особистісної і процесуальної сфери психічної діяльності була важлива не тільки для психологів, а й для педагогів. Науковці-педагоги розглядали професійну спрямованість у системі взаємодії школи, сім'ї і суспільства, виокремлюючи деякі форми і методи впливу на учнів старших класів по формуванню у них професійних інтересів (М. Добринін); досліджували характер і ступінь впливу виробничого оточення, засобів масової комунікації, умов сімейного виховання на формування професійної спрямованості особистості учнів, котру розуміли як інтерес до певної професії (М. Елаєв); на основі підготовки учнів до вибору професії професійну спрямованість розуміли як цілеспрямоване поєднання професійних інтересів, схильностей, настанов, мотивів з досвідом, котрий особистість набуває і накопичує у процесі прояву власної активності (Л. Йовайша); аналізували об'єктивний і суб'єктивний контекст самореалізації суб'єкта, що передбачає аналіз ситуації і результатів діяльності особистості, мотиваційних компонентів її професійної спрямованості (А. Сейтєшев).

У період 80-90-х років однією з розроблених була проблема професійного самовизначення (вибір професії у старшому шкільному віці), яку науковці (О. Борисова, Т. Кудрявцев, В. Слободчиков) розглядали в таких аспектах: процес розвитку особистості у професійній діяльності на основі найповнішого використання своїх здібностей та індивідуально-психічних можливостей; стійке позитивне ставлення до себе як до суб'єкта

професійної діяльності; "ядро" професійного розвитку людини; поява внутрішньої рефлексії, криза розвитку встановлення справжнього авторства у визначенні та реалізації власного способу життя. Проблема професійної придатності та професійного відбору передбачала виявлення передумов для успішного оволодіння різними професіями. Щодо питань професійного навчання, то такі напрями, як вивчення механізмів формування професійних знань і навичок, розвиток професійно важливих якостей особистості, закономірності формування професійних мотивів і прийняття структури професійних знань відображали формування професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця.

В останні роки з погляду системного підходу професійна діяльність розглядається дослідниками як цілісна система процесу навчання. Основними поняттями цієї концепції є психологічна система і інформаційна основа діяльності. Виходячи з цього, були проаналізовані закономірності формування професійних мотивів, структури професійно важливих якостей і структури професійних знань майбутніх учителів. У зв'язку з цим набувають актуальності такі питання: професійна орієнтація, системна класифікація видів професійної діяльності, одним із структурних компонентів якої виокремлюється професійна спрямованість особистості (Є. Климов); психологічні механізми професійного навчання й загального розвитку особистості (В. Шадріков); системна психологічна концепція професіоналізації при вивченні праці вчителя (Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна); професіоналізація як цілісний процес отримання професійної й соціальної зрілості (Т. Кудрявцев).

Центральне місце у концепції Т. Кудрявцева відводиться стадіальності процесу професійного становлення, в якому перша стадія – це "виникнення професійних намірів і вступ до професійного навчального закладу". Критерій цього етапу – соціально і психологічно обгрунтований вибір професії. На думку Т. Кудрявцева, "професійне становлення – це не короткочасний акт, котрий охоплює лише період навчання і виховання в стінах одного з професійних навчальних закладів. Це – тривалий, динамічний, багаторівневий процес". У цьому процесі центральне місце посідає професійне навчання, метою якого є репродуктивне засвоєння професійних знань. Професійне самовизначення він називає "психологічним критерієм професійного навчання" [8, с. 10].

У концепції Е. Зеєра підкреслюється, що професійне становлення особистості починається з формування професійних намірів і детермінується "протиріччями між необхідністю вибору професії і недостатнім рівнем самосвідомості й невизначеністю уявлень про професію"; між професійною спрямованістю особистості і педагогічною спрямованістю на професію, що вибирається [1, с. 68]. Результатом вирішення цього протиріччя є виникнення таких новоутворень: узагальнена самосвідомість, професійний намір, потреба в самоствердженні, світогляд, професійні інтереси та ідеали. На стадії професійної підготовки основне протиріччя між мотиваційною настановою на науково-пізнавальну діяльність і недостатнім рівнем розвитку властивостей особистості, що зумовлюють успішність навчання, підкреслює важливість переходу від навчально-пізнавальної до навчально-професійної діяльності у процесі підготовки майбутнього педагога. Саме на етапі навчально-професійної діяльності з'являються такі системно-структурні новоутворення, як професійна спрямованість особистості майбутнього педагога, педагогічні вміння і здібності, психологічна готовність до педагогічної діяльності, котра стає потребою особистості, сенсом її існування, ареною самоствердження і реалізації себе. Найважливішою із криз, що виокремлюються Е. Зеєром, є "криза навчально-професійних орієнтацій", котра виникає між бажаним майбутнім і реальною сучасністю у процесі вибору навчального закладу.

Головним завданням своєї концепції О. Ростунов уважав створення ефективної системи управління формуванням професійної придатності, котру розглядав з точки зору системного підходу, як систему, в яку входять такі функціонально зв'язані підсистеми: профорієнтація, профвідбір, профпідготовка і профадаптація [10]. Функціональні блоки

підсистеми профорієнтації: професіографія, професійна освіта, профконсультування – сприяють підготовці молоді до вибору професії й початку професійного навчання. Метою профвідбору є виявлення найбільшої відповідності між індивідуальними особливостями абітурієнтів і специфікою майбутньої професійної діяльності, що визначається оцінкою мотивів, знань, умінь і навичок, професійно важливих психічних процесів. Професійна підготовка включає в себе такі функціональні блоки, що визначають "модель підготовки фахівця": розробка моделі діяльності; розробка навчальних планів і програм; формування професійних знань, умінь і навичок; формування професійної спрямованості особистості.

У колі нашої уваги перебувають погляди щодо професійного навчання в педагогічному ВНЗ Ю. Поваренкова, який в межах концепції професійного становлення особистості виділив такі етапи: допрофесійний розвиток особистості (підготовка до професіоналізації); пошук і вибір професії, навчального закладу; професійне навчання і самостійна професійна діяльність. У ході експериментального дослідження етап професійного навчання в педагогічному університеті поділяється на два періоди: навчально-академічний (1-3 курс), на якому формується навчальна діяльність і особистість студента, і навчально-професійний (4-5 курс), де закладаються основи професійної спрямованості особистості майбутнього вчителя і психологічної системи професійної діяльності [7].

Особливу позицію займають концепції, в яких виокремлені такі аспекти: професіоналізм особистості викладача; психологічна структура діяльності вчителя і формування його професійної спрямованості (Н. Кузьміна [3]); психологія професіоналізму; психологічні критерії професіоналізму вчителя (А. Маркова [6]); особистість і професія (психологічні підтримка і супровід); вибір стратегії професійної життєдіяльності педагога; вчитель як особистість і професіонал; психологічна структура професійної спрямованості особистості майбутнього вчителя (Л. Мітіна [5]).

Аналіз останніх дисертаційних праць дозволив виокремити роль професіоналізації у формуванні професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього фахівця в таких аспектах:

- професійна спрямованість студентів пов'язується зі схильністю до обраної професії й визначається як система, котра охоплює когнітивний, емоційний, дієвий структурні компоненти (А. Колденкова);
- побудова дидактичної моделі розвитку професійної спрямованості студента технічної спеціальності визначила систему мотивів, що забезпечують вибіркове ставлення до професійної діяльності (Г. Швальова);
- аналізується система сенсоутворювальних мотивів вибору, опанування й реалізації професійної діяльності майбутніх учителів (О. Землянська);
- професійна спрямованість особистості й методи її дослідження розглядаються як система мотивів надання переваги педагогічній професії (Є. Никиреєв);
- придатність особистості до педагогічної діяльності являє собою взаємозв'язок структурних компонентів (змістовно-процесуальний, мотиваційний, рефлексивний), що є підсистемами системи професійно-педагогічної спрямованості особистості (М. Клинцева);
- навчально-виховний процес у педагогічному ВНЗ розглядається як багатофакторна динамічна система, у якій основою є професійно-педагогічна спрямованість підготовки особистості студента до реалізації інноваційних технологій навчання у школі (Н. Щербакова);
- визначається система ставлення до професії педагога, до предметів, що викладаються, студентів до себе як до суб'єкта педагогічної діяльності (Т. Маралова, Г. Томілова).

Таким чином, наукове обґрунтування концепцій професіоналізації розглядається нами як один з аспектів формування професійної спрямованості особистості майбутнього вчителя в педагогічному університеті. Подальша систематизація теоретичних і емпіричних даних сприятиме визначенню критеріїв, що дозволять конструювати

педагогічну систему й послідовність специфічних завдань, котрі забезпечують формування у процесі навчально-виховної діяльності необхідних знань і умінь, компонентів професійної спрямованості особистості майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зеер Э. Ф. Социально-профессиональное воспитание в вузе: практико-ориентированная монография / Э. Ф. Зеер, И. И. Хасанова. – Екатеринбург: Изд-во РГППУ, 2003. – 157 с.
2. Кревневич В.В. Формирование профессиональной направленности у старшеклассников: дис. ... канд. пед. наук / В.В. Кревневич. – М., 1953. – 230с.
3. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования: учеб. пособ. / Н. В. Кузьмина – Л.: Изд-во ЛГУ, 1980. – 172 с.
4. Лазурский А. Ф. Избранные труды по психологии / А. Ф. Лазурский. – М.: Наука, 1997. – 446 с. – (Серия "Памятники психологической мысли").
5. Личность и профессия: психологическая поддержка и сопровождение: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / [Л. М. Митина, Ю. А. Кореляков, Г. В. Шавырина и др.; под ред. Л.М. Митиной]. – М.: Издательский центр "Академия", 2005. – 336 с.
6. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Знание, 1996. – 308 с.
7. Поваренков Ю. П. Психологическая концепция профессионального становления личности / Ю. П. Поваренков // Звезды Ярославской психологии / [под ред. В. В. Козлова]. – Ярославль: Изд-во ЯрГУ, 2000. – С. 195-218.
8. Психологические основы профессионально-технического обучения / [под ред. Т. В. Кудрявцева и др.]. – М.: Педагогика, 1988. – 144 с.
9. Психология: учеб. пособ./ [под ред. К. Н. Корнилова, Б. М. Теплова, Л. М. Шварца]. – М.: Учпедгиз, 1938. – 328 с.
10. Ростунов А.Т. Формирование профессиональной пригодности / А.Т. Ростунов. – Минск: Вышэйшая школа, 1984. – 176с.

Левченко Я.Э.

ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЯ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕСИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

Статья посвящена обоснованию концепций профессионализации, в которых выделяются такие аспекты, как профессиональная ориентация и профессиональное самоопределение; профессиональный отбор и профессиональная пригодность, определяющие формирование профессиональной направленности личности будущего специалиста.

Ключевые слова: профессионализация, ориентация, самоопределение, отбор, пригодность, личность, профессиональная направленность.

Levchenko Y.E.

PROFESSIONALIZATION AS THE FACTOR OF FORMING PROFESSIONAL ORIENTATION OF FUTURE PROFESSIONAL'S PERSONALITY

The article is analyzed the foundation of the integral conceptions of professionalization in which such aspects as professional orientation and professional selfactualization, professional choice and professional suitability to forming professional orientation of future professional's personality are distinguished.

Key words: professionalization, selfactualization, professional orientation, personality.